

I. 500 DE ANI DE LA MOARTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ A DOMNIEI LUI ȘTEFAN CEL MARE

BOGDAN MURGESCU*

Când se discută dimensiunea europeană a domniei lui Ștefan cel Mare, se poate observa un evident consens între istorici și publicul iubitor de istorie: prin domnia sa îndelungată, prin victoriile sale, ca și prin abilitatea sa politică, Ștefan a reușit mai mult decât oricare alt domn să facă din Moldova un factor important al politicii europene a epocii sale, să-i confere prestigiu și respectabilitate. Citatele din aprecierile lui Dlugosz, ale papei Sixt al IV-lea și ale altor contemporani - pentru a nu mai invoca pe cele ale istoricilor de mai târziu - servesc pentru a susține aceste concluzii¹. Atunci când se trece de la aprecierile generale într-un plan concret, istoricii insistă asupra a două elemente: capacitatea lui Ștefan de a apăra interesele Moldovei printr-un joc politic complex între cele trei mari puteri ale vremii din Europa central-răsăriteană - Imperiul Otoman, Ungaria și Polonia (mult timp aflată în uniune personală cu Lituania) - și asumarea rolului de luptător împotriva expansiunii otomane.

Relațiile cu Imperiul Otoman

După cum am arătat mai sus, se consideră că aceste relații au avut un rol central în politica externă a lui Ștefan cel Mare, și totodată că au fost esențial-

---

* Profesor la Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

1. Pentru ansamblul domniei lui Ștefan, de referință rămâne, în ciuda dimensiunilor reduse, sinteza lui Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457-1504)*, București, 1990 (reeditată de Editura Corint în 2003). Tot un text redactat de Șerban Papacostea (*Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, "Revista de istorie", 35, 1982, nr.5-6, p.607-638, republicat în Șerban Papacostea, *Evul mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, 2001, p.139-178) stă la baza capitolului referitor la Ștefan cel Mare din tratatul Academiei, *Istoria românilor*, vol.IV, București, 2001, p.364-400, deși acest capitol a apărut sub semnătura lui Ion Toderășcu. Paternitatea textului a fost demonstrată în Șerban Papacostea, *O nouă sinteză de istorie a românilor; metodă și probitate*, "22", XIII, nr.10, 5-11 martie 2002, p.7; alte aspecte ale plagiatului și ponderea sa de ansamblu în cadrul redactării tratatului rămân încă insuficient clarificate. Dintre lucrările mai vechi, întotdeauna de consultat cu folos sunt N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, și *Cultura moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii*, București, 1964 (volum îngrijit de Mihai Berza). Absolut remarcabil și Petre P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.1-18.

mente antagonice. Având în vedere cele de mai sus, nu strică o scurtă trecere în revistă a evoluției lor².

Când Ștefan cel Mare a cucerit tronul Moldovei, țara plătea deja un tribut anual de 2000 de galbeni Imperiului Otoman. Deși Ștefan a venit la putere pe o platformă ostilă politicii unchiului său Petru Aron, această ostilitate nu a vizat în mod imediat domeniul relațiilor cu Imperiul Otoman. Faptul nici nu ar fi fost cu putință, deoarece în 1457 Vlad Țepeș, sprijinitorul principal al ascensiunii sale pe tronul Moldovei, se aliniase el însuși politicii otomane și plătea tribut sultanului Mehmed al II-lea. Pe de altă parte, în primii ani de domnie poziția lui Ștefan a fost slăbită de persistența pericolului reprezentat de Petru Aron, iar noul domn al Moldovei nu avea nici un interes să sporească inutil rândurile adversarilor săi. În consecință, din 1457 și până în 1473 Ștefan cel Mare a evitat să repună în discuție aranjamentul otomano-moldovean din 1455-1456 și a plătit tribut Imperiului Otoman.

Grija de a evita o ruptură cu otomanii nu a însemnat neglijarea urmării intereselor proprii. Faptul se vede cel mai bine în politica lui Ștefan cel Mare față de problema Chilieii. Astfel, în iunie 1462 Ștefan a atacat Chilia, participând astfel în mod obiectiv la campania otomană îndreptată împotriva lui Vlad Țepeș, aliat cu regatul Ungariei. Vom discuta mai jos problema "ingraturii" lui Ștefan cel Mare față de Vlad Țepeș. Acum ne vom mulțumi să reiterăm faptul, asupra căruia toți istoricii sunt de acord, că Ștefan nu acționa cu țelul de a servi pe otomani, ci urmarea cucerirea Chilieii pentru sine, în virtutea faptului că această cetate aparținuse Moldovei înainte de 1448. De altfel, Ștefan a reluat atacul asupra Chilieii în ianuarie 1465, când otomanii nu mai erau activi în zonă, și când el a și reușit să cucerească cetatea și a integrat-o stăpânirilor sale. Pe de altă parte, deși Mehmed al II-lea avea propriile lui țeluri cu privire la Chilia, și el și Ștefan au știut să evite tensionarea inutilă a raporturilor dintre ei pe această temă, iar problema a fost rezolvată prin compromisul sporirii tributului Moldovei de la 2000 la 3000 de galbeni. Ștefan a evitat ruperea fățișă a relațiilor cu Imperiul Otoman chiar și în primii ani ai conflictului său cu Radu cel Frumos, continuând să trimită tributul convenit sultanului până în anul 1473, inclusiv.

Războiul dintre Ștefan și Mehmed al II-lea a început în toamna anului 1473, iar istoricii au deseori dificultăți în înțelegerea și mai ales în prezentarea felului de desfășurare a evenimentului. O parte dintre dificultăți își au originea într-un blocaj mental. Istoricii români sunt obișnuiți să prezinte pe otomani ca agresori și pe români ca victime atacate neprovocat, or, din punct de vedere faptic, în 1473 cel care a început războiul a fost Ștefan cel Mare, care în noiembrie 1473 a atacat decisiv pe Radu cel Frumos, înlocuindu-l din domnie. În acest moment, și dincolo de planurile sale pe termen lung în regiunea Mării Negre și a Dunării de Jos,

---

2. Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldootomane*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XVU, 1980, p.639-652; Tahsin Gemil, *Români și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p.138-157.

Mehmed al II-lea, prins de războiul cu Veneția, nu avea nici un interes să mai deschidă un nou conflict. Mai mult, într-o primă fază Mehmed al II-lea a încercat să rezolve problema cu un angajament minim de trupe, și abia la sfârșitul verii anului 1474, după eșecul unei oferte de pace adresate lui Ștefan, a luat decizia de a trimite în Țara Românească și în Moldova pe beylerbey-ul Rumeliei cu armata care operase în Albania. Cei mai mulți dintre istoricii români, evitând mental să tragă concluziile din faptul că războiul din 1473 a fost început din inițiativa lui Ștefan, nu au putut discuta cu adevărat nici motivațiile acțiunii domnului Moldovei, și de ce acesta a ales tocmai toamna anului 1473 pentru declanșarea ostilităților. Observând că Ștefan a declanșat războiul "tocmai în anul când Europa putea să aibă cele mai puține speranțe pentru o nouă cruciată", Ștefan Gorovei a legat această opțiune politică de asumarea titlului imperial în tetraevangheliarul dăruit tot în 1473 mănăstirii Humor și de căsătoria din 1472 cu Maria de Mangop³; în ceea ce mă privește, am lansat ipoteza că decizia lui Ștefan, care era probabil convins de necesitatea inevitabilă a conflictului cu Imperiul Otoman, a fost grăbită de zvonurile despre o victorie a lui Uzun Hasan asupra sultanului, zvonuri care au circulat mult în Europa la sfârșitul verii și în toamna anului 1473, în ciuda faptului că bătălia decisivă de la 10 august 1473 a fost câștigată de Mehmed al II-lea⁴.

Dincolo însă de exactele raționamente pe care le va fi făcut Ștefan în momentul declanșării atacului decisiv asupra lui Radu cel Frumos, războiul cu Imperiul Otoman l-a plasat în cadrul unei largi coaliții antiotomane, care mai cuprindea în acel moment Veneția, statul turcoman al Oilor Albe (Ak-koyunlu) și Ungaria. Trebuie totuși remarcat faptul că Ștefan nu a avut decât rareori inițiativa în coordonarea acțiunilor cu aceste forțe antiotomane. Precaritatea izvoarelor care ne stau la dispoziție nu îngăduie certitudini absolute, dar trebuie totuși observat că ele nici nu îngăduie postularea unui efort prea mare de coordonare din partea lui Ștefan. Astfel, atât scrisoarea circulară adresată principilor creștini după victoria de la Vaslui, cât și solia lui Ioan Țamblac la Veneția și la Roma, se evidențiază mai mult prin generalități decât prin expunerea unor planuri concrete⁵. Tot aici mai trebuie să evidențiem un aspect. În aceste documente, care expun ideile lui Ștefan despre rosturile luptei antiotomane mai bine decât cronicile și documentele interne, nu apare nici o referință la "Europa" - care de altfel nici nu apare în vocabularul politic românesc decât la sfârșitul secolului al XVII-lea⁶ - ci doar apelul la solidaritatea de care ar trebui să dea dovadă "creștinătatea". Chiar și aceste apeluri la solidaritate creștină par mai degrabă pledoarii conjuncturale, menite să determine pe receptorii lor să întreprindă acțiuni convergente intere-

3. Ștefan S. Gorovei, 1473 - *un an-cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XVI, 1979, p.145-149. Mai nou, problema a fost reluată de Leon Șimanschi, Dumitru Agache, *Moldova între anii 1469 și 1473: program de guvernare și conjuncturi politice*, "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXXV, 1998, p.1-18.

4. Bogdan Murgescu, *Istorie românească - istorie universală (600-1800)*, București, 1994, p.92 (ed. a II-a, 1999, p.134).

selor domnului Moldovei; de altfel, Ștefan însuși care nu ezitase să colaboreze cu otomanii contra lui Vlad Țepeș, avea să colaboreze cu ei și contra polonilor în 1497-1498, iar în 1502, pe baza unei bogate și amare experiențe, avea să mărturisească doctorului Matteo Muriano că "eu sunt inconjurat de dușmani din toate părțile"⁷, fără a mai face vreo distincție religioasă. De aceea, credem că trebuie să manifestăm prudență în a considera că Ștefan a luptat împotriva turcilor pentru a apăra Europa sau Creștinătatea⁸; chiar dacă el și-a dat seama că prin acțiunile sale antiotomane servea în mod obiectiv interesele mai largi ale Creștinătății și chiar a accentuat acest aspect în corespondența sa diplomatică, atunci când a considerat că interesele sale proprii (și implicit ale Moldovei) nu mai erau servite de continuarea luptei antiotomane, el nu a ezitat să abandoneze presupusele interese generale ale Creștinătății și să ducă o politică autocentrată, "egoistă".

Nu vom intra aici în detaliile luptelor dintre Ștefan cel Mare și otomani, pentru care de altfel există foarte multe studii speciale. Vom rezuma doar câteva aspecte foarte generale.

1. Războiul început în 1473 nu a durat până în 1487-1489, cum apare în majoritatea lucrărilor de referință⁹, ci doar până în 1486, pacea fermă și durabilă încheindu-se în intervalul aprilie-iulie ale acestui an¹⁰. Pe de altă parte, acest război a fost întrerupt de două tratate de pace, unul în primăvara anului 1480¹¹, și altul în toamna anului 1481¹². În consecință, ostilitățile propriu-zise au avut loc doar în anii 1473-1480, 1481 și 1484-1486.

2. În prima sa fază (1473-1480), războiul antiotoman al lui Ștefan se înscrie în cadrul mai larg al războiului otomano-venețian din 1463-1479. Atacată în po-

5. Textele relevante au fost publicate în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol.II, București, 1913, p.319-321, 348-350, și republicate de Ecaterina Lung în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.130-132.

6. Primul domn care invocă apartenența la "Europa" a fost Constantin Brâncoveanu în 1707 (cf. Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Iași, 2000, p.140-141). A se vedea și Alexandru Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, 1999.

7. *Călători străini despre țările române*, vol.I, București, 1968, p.148-149.

8. Un exemplu de adoptare necritică a retoricii diverselor izvoare de epocă, precum și a opiniilor unor istorici romantici, la Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI- Evoluția unui concept în contextul vremii*, București, 2001, îndeosebi p.62-63 și 211-225.

9. Șerban Papacostea., *Ștefan cel Mare...*, p.57; idem, *Evul mediu românesc...*, p.168-169; *Istoria românilor*, vol.IV, p.389-390.

10. Ultimul cuvânt în această problemă a aparținut lui Nagy Pienaru, *Tratatul de pace moldo-otoman (1486)*, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p.264-301.

11. Textul tratatului, șocant prin tonul umilitor pentru domnul Moldovei, a fost publicat mai întâi în 1945 de Aurel Decei, și republicat ulterior în mai multe rânduri, ultima dată în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, p.137-138. Deși contestat de unii istorici, acest tratat nu mai este pus la îndoială de istorici.

12. Bogdan Murgescu, *O nouă reglementare de pace moldo-otomană în 1481? "Studii și articole de istorie"*, LI-LII, 1985, p.268-274.

sesiunile sale coloniale din Levant, Veneția s-a străduit să atragă aliați împotriva Imperiului Otoman, și, sprijinită diplomatic de papalitate, a reușit să atragă în luptă statul Oilor Albe, condus de Uzun Hasan, și regatul Ungariei. În ceea ce privește intrarea în luptă a lui Ștefan nu avem informații despre vreo implicare venețiană, stabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două părți fiind ulterioară anului 1473¹³. Pe de altă parte, știm că prin Moldova a trecut încă din 1472 o solie a lui Uzun Hasan, astfel încât mai degrabă am putea vorbi de o influență indirectă a Veneției în antrenarea Moldovei în lupta antiotomană. Cooperarea cu aliații nu a ajutat prea mult pe Ștefan. Nu a existat nici o sincronizare cu Uzun Hasan - intrarea în luptă a lui Ștefan a avut loc după înfrângerea acestuia la Otluk Beli - și nici cu Veneția. Singura putere care a acordat un anume ajutor lui Ștefan a fost regatul Ungariei, atât prin cooperarea la luptele din Țara Românească în 1474 și 1476, cât și prin contingentul secuiesc care a participat la victoria de la Vaslui și mai ales prin amenințarea apropierea trupelor regatului Ungariei, care a contribuit la decizia lui Mehmed al II-lea de a se retrage din Moldova în august 1476. Pe de altă parte, din punctul de vedere al Veneției acțiunea lui Ștefan a atras principalul efort militar otoman timp de 2 ani și ceva (de la sfârșitul verii anului 1474 până în 1476 inclusiv), dar nu a putut realiza o ușurare durabilă a presiunii asupra posesiunilor venețiene, și a rămas astfel doar o diversivă utilă, dar nedecisivă. De altfel, după ce un timp a acordat principala sa atenție Moldovei (și regiunii Mării Negre), Mehmed al II-lea a apreciat și el că după 1476 Ștefan nu mai reprezenta un pericol imediat semnificativ, și a preferat să acționeze pe alte direcții. Dincolo de temerile lui Ștefan cu privire la o nouă expediție otomană, dincolo de solicitările sale pentru continuarea acțiunilor coaliției antiotomane, după moartea lui Uzun Hasan și după ce devenise evident că prioritățile lui Matia Corvin erau în Europa centrală, factorii de decizie din Veneția au considerat continuarea războiului ca lipsită de perspective și au preferat să încheie pace cu otomanii la începutul anului 1479; acest exemplu a fost urmat și de Ștefan un an mai târziu, chiar și cu prețul dublării tributului de la 3000 la 6000 de galbeni.

3. Războiul scurt din vara-toamna anului 1481 a avut loc în contextul luptelor pentru tronul otoman între Bayezid și Cem, încheiate cu victoria celui dintâi. Deși în acel moment la luptele antiotomane mai participau regatul Napoli (otomanii ocupaseră în 1480 Otranto, care a fost recucerit de creștini doar în 1481) și Ungaria, Ștefan nu a colaborat efectiv decât cu unele forțe ungare venite din Transilvania în timpul expediției sale din Țara Românească, și a preferat să încheie repede pace decât să se bazeze pe alianțe nesigure. În acest război, atât decizia lui Ștefan de a redeschide ostilitățile cu turcii, cât și cea de a încheia pace separată nu au fost concertate probabil cu alte state europene.

---

13. Mai nou pe această temă: Eugen Denize, *Țările Române și Veneția. Relații politice 1441-1541*, București, 1995, p.77-149; Adrian Niculescu, *La diplomazia veneziana e il principe Ștefan cel Mare di Moldavia durante la guerra contra i Turchi del 1463-1479*, în *Italia e Romania. Due popoli e due storie a confronto (secc XIV-XVIII)*, Firenze, 1998.

4. Doar în 1484 războiul a fost început de otomani. Bayezid al II-lea a profitat de consolidarea poziției sale interne și de încheierea păcii cu Ungaria pentru a întreprinde o expediție cu obiective limitate la ocuparea Chilieii și Cetății Albe. Această campanie, deși nu a cuprins nici o bătălie "clasică" în câmp deschis, a fost un succes deplin pentru otomani. Ștefan a încercat să reacționeze cu sprijinul Poloniei, chiar și acceptând omagii umilitor de la Colomeea din 1485, dar, confruntat cu atacuri otomane repetate în 1485 și 1486 și cu riscul pierderii unei părți din sprijinul intern în favoarea unor eventuali pretendenți, și constatând modestia sprijinului polon, a acceptat din nou să încheie pace separată în primăvara-vara anului 1486. După această dată, deși Ștefan ar fi dorit neîndoielnic să recupereze Chilia și Cetatea albă, el a preferat să păstreze pacea cu otomanii până la moartea sa în 1504¹⁴, și chiar a colaborat cu aceștia împotriva Poloniei în 1497-1498.

5. În concluzie, confruntarea militară cu Imperiul Otoman a ocupat doar un segment din domnia lui Ștefan cel Mare. Cronologic, perioadele în care Ștefan a plătit tribut Imperiului Otoman (1457-1473, 1480-1481, 1482-1484, 1486-1504) au depășit cu mult perioadele de confruntare directă. Totuși, distrugerile materiale și pierderile umane suferite în cadrul acestui război au fost relativ mari, subminând capacitatea de apărare a Moldovei și determinându-l pe Ștefan cel Mare să accepte încheierea relativ rapidă a înțelegerilor de pace în 1481 și 1486.

6. În lipsa unor izvoare explicite pe această problemă, procesul de pierdere a iluziilor pe care Ștefan le va fi nutrit inițial cu privire la perspectivele de succes ale luptei anti-otomane este imposibil de reconstituit în detaliu. Putem postula că momente importante în acest proces au fost experiența militară a anului 1476 (deși campania lui Mehmed al II-lea a eșuat finalmente, ea a dezvăluit vulnerabilitatea Moldovei și limitele angajamentului societății moldovenești la lupta anti-otomană¹⁵), pacea separată încheiată în 1479 de Veneția cu Imperiul Otoman,

---

14. Ideea că Moldova s-ar fi implicat oarecum în lupta antiotomană în timpul războiului otomano-venețian din 1499-1502, susținută recent de Eugen Denize (*Țările Române și Veneția...*, p. 150-174), se bazează practic numai pe surse venețiene, care probabil reflectă mai mult bursa zvonurilor decât realitatea de pe teren. A se confrunta cu raportul din Moldova al lui Matteo Muriano (*Călători străini...*, vol. I, p. 144-154).

15. Un element important în desfășurarea campaniei din 1476 a fost refuzul unei mari părți a "oștinii celei man" de a rămâne sub arme. Astfel, în momentul când armata otomană se apropia de Dunăre, o mare parte dintre oștenii lui Ștefan au solicitat să fie lăsați la vetre sub pretextul de a vedea ce s-a întâmplat cu familiile lor cu prilejul atacului tălăresc din acele zile. Iată evenimentele povestite într-o scrisoare contemporană: "Printre ai săi nu lipsiră cârtelele, căci îl urmau în luptă de două luni, în vreme ce tătarii le robeau femeile și copiii; iar când prinse de veste că unii plecau pe ascuns, având temere că de-or pleca așa din luptă, n-ar mai putea pe urmă a-i avea cu sine, ținând sfat cu boierii săi, le dădu slobozire ca la vreo cincisprezece zile, dară așa că erau ținuți a se întoarce la Dunăre după acel răgaz, cu merinde"; de observat faptul că războinicii lăsați la vatră nu s-au mai întors la oaste așa cum se angajaseră (*Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte*, București, 1977, p. 194-195, și comentariile lui Manole Neagoe la p. 71-72).

angajamentul clar al Ungariei lui Matia Corvin spre Europa centrală (care însemna implicit abandonarea oricăror proiecte antiotomane de anvergură), defecțiunile succesive ale lui Basarab Laiotă, Basarab Țepeluș și Vlad Călugărul, și ineficacitatea alianței cu Polonia din 1485-1486. În aceste condiții, mitul "testamentului politic" al lui Ștefan cel Mare - care a fost indubitabil o invenție cronicărească¹⁶ - nu este totuși complet în contra realității istorice: deși Ștefan nu a îndemnat pe fiul său Bogdan să se închine turcilor, deoarece el însuși plătise tribut încă de la începutul domniei sale, și plătise tribut în cea mai mare parte a domniei sale, totuși nu este mai puțin adevărat că în ultima fază a vieții sale Ștefan era lipsit de iluzii cu privire la capacitatea de luptă antiotomană a puterilor creștine și deloc dispus să riște angajarea în proiecte îndreptate împotriva Imperiului Otoman.

Relațiile cu Țara Românească

În general, relațiile lui Ștefan cel Mare cu Țara Românească au fost legate de raporturile sale cu Imperiul Otoman, având însă și momente când ele s-au conturat independent de factorul otoman. Contrar mitologiei istorice de inspirație naționalistă, relațiile dintre Moldova și Țara Românească au cunoscut - în timpul lui Ștefan ca și pe ansamblul secolelor XIV-XV - doar puține momente de colaborare, fiind mult mai frecvent conflictuale¹⁷. La originea acestor conflicte au stat atât concurența dintre drumurile comerciale "muntenesc" și "moldovenesc", cât și disputele teritoriale pentru regiunile de graniță și divergențele izvorâte din momentele când cele două state românești se aliniau politic la mari puteri aflate în rivalitate reciprocă.

În ceea ce-l privește pe Ștefan, el a cucerit tronul Moldovei cu ajutorul domnului Țării Românești, Vlad Țepeș. Letopisețul nr.1 de la Putna menționează: "În anul 6965 [1457], luna aprilie 12 în joie mare [eronat; corect ar fi fost marțea mare], Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, a venit de la munteni și a dobândit întâia biruință asupra lui Aron voievod, pe Siret în tină, la Doljești"¹⁸.

16. "Testamentul politic" nu apare în cronicile slavone, ci doar în letopisețul lui Grigore Ureche, scris în al doilea sfert al secolului al XVII-lea, deci la peste un secol de la evenimente; textul încă succint al lui Ureche a fost amplificat treptat de Neculce și mai ales de Dimitrie Cantemir, căpătând forma literară clasică în drama *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu-Delavrancea. "Dosarul" mitului a fost publicat de noi în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.135-137.

17. Ovidiu Cristea, *Frontul românesc antiotoman în secolele XIV-XV: Realitate istorică sau mit istoriografic?* în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, ed. a n.a., București, 1998, p.150-151.

18. *Cronicile slavo-române din sec.XV-XVI publicate de Ion Bogdan* (ed. P. P. Panaitescu), București, 1959, p.49; informația apare și în cronică moldo-gennană (*ibidem*, p.28), dar lipsește din letopisețul anonim al Moldovei (*ibidem*, p.15), din letopisețul DT.II de la Putna (*ibidem*, p.61), din traducerea românească a letopisețului de la Putna (*ibidem*, p.70), precum și din mult mai succintele cronici moldo-rusă, moldo-polonă și sârbo-moldovenească. Un studiu comparativ al informațiilor și atitudinilor cronicilor moldovenești despre Țara Românească ar putea aduce multe lucruri interesante în atenția istoricilor.

Izvoarele nu ne oferă alte informații concrete cu privire la momentul și condițiile în care s-a stabilit legătura dintre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Pe de altă parte, după 1457 politica celor doi domni a evoluat pe coordonate diferite, atât în ceea ce privește relațiile cu marile puteri din regiune - regatul Ungariei, Imperiul Otoman - cât și în ceea ce privește raporturile bilaterale. Aceste evoluții divergente au condus la o situație conflictuală, Ștefan atacând în 1462 Chilia și - se pare, dar informațiile de epocă sunt neclare - regiunile de graniță ale Țării Românești. Această situație a fost deseori discutată în termeni morali, istoricii români încercând fie să justifice "ingratitudea" lui Ștefan prin interesele obiective ale Moldovei ("Realpolitik"), fie negând existența conflictului sau încercând să-l treacă sub tăcere¹⁹. În ceea ce ne privește, credem că judecarea acțiunii voievodului Moldovei pe criterii morale este tributară unei concepții romantice, potrivit căreia între Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș ar fi existat relații de prietenie, și chiar o anumită solidaritate de vârstă, de status și de simțire românească; în izvoarele de epocă nu avem însă nici un fel de indicii despre o asemenea relație sufletească, care rămâne mai degrabă o mostră de "imaginar" istoric.

Relațiile lui Ștefan cu Țara Românească au continuat să fie reci și după înlocuirea lui Țepeș cu Radu cel Frumos, ceea ce arată că diferendul nu avea motivații personale, ci politice. Pe de altă parte, după ce a cucerit Chilia în 1465, s-a asigurat în privința Ungariei (prin victoria de la Baia din 1467 și mai ales prin angajarea lui Matia Corvin spre Europa centrală prin campania împotriva regelui George Podebrad al Cehiei începută în 1468) și a eliminat pe Petru Aron, Ștefan s-a decis să treacă la acțiuni deschise împotriva Țării Românești²⁰. Specificul atacului lui Ștefan (februarie 1470) - arderea Brăilei, a Orașului de Floci și a părții răsăritene a Țării Românești²¹ - pare să indice voința domnului Moldovei de a elimina atât concurența "drumului muntenesc", cât și orice posibile baze muntene de atac în direcția Chilie. În anii următori conflictul a escaladat, culminând cu înlocuirea din domnie a lui Radu cel Frumos și cu capturarea familiei sale în noiembrie 1473. Pe de altă parte, dacă în anii 1470-1472 conflictul moldo-muntean fusese localizat - Mehmed al II-lea evitând să se implice fățiș în disputa dintre cei doi tributari, iar Ștefan evitând să bruscheze pe otomani - din toamna anului 1473 raporturile moldo-muntene au fost subsumate conflictului mai larg dintre Moldova și Imperiul Otoman. După cum bine se știe, încercările lui Ștefan de a instala pe tronul Țării Românești domni cooperanți în lupta antiotomană au

19. Recent, problema a fost rediscutată de Radu Cârțumaru, *Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare: prieteni sau dușmani?*, "Magazin Istoric" (serie nouă), XXXVII (2003), nr. 12, p.23-26 și XXXVIII (2004), nr. 1, p.43-48.

20. Șerban Papacostea susține că inițiativa conflictului ar fi aparținut lui Radu cel Frumos, care în 1469 ar fi atacat Chilia (*Ștefan cel Mare...*, p.40-41). Pe de altă parte, tot Șerban Papacostea recunoaște că "desfășurarea loviturii lui Radu cel Frumos în 1469 nu ne este dezvoltată de izvoare..." (*Evul mediu românesc...*, p.147).

21. Mihai Costăchescu, *Arderea Târgului Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu muntenii*, Iași, 1935.

eșuat. Atât Laiotă Basarab, cât și Basarab Țepeluș și Vlad Călugărul au preferat să coopereze cu otomanii, iar Vlad Țepeș nu s-a putut menține, fiind ucis la puțin timp după începutul celei de-a treia domnii. În toate aceste episoade, cruzimile nu au lipsit de o parte și de alta, Ștefan executând pe pârcălabii munteni care au apărat cetatea de la Teleajen (octombrie 1474)²², iar muntenii măcelărind micul detașament moldovean lăsat pe lângă Vlad Țepeș (decembrie 1476). Resentimentele au fost durabile de ambele părți. Letopisețele moldovenești scriu despre "muntenii hicleni"²³, în timp ce boierii munteni răspund în termeni injurioși îndemnurilor de raliere ale lui Ștefan: "De la toți boierii brăileni și de la toți cnezii și de la toți românii, scriem ție, domnului moldovenesc, Ștefane voievod. Ai tu oare omenie, ai tu minte, ai tu creieri de-ți prăpădești cerneala și hârtia pentru un copil de curvă, fiul Călțunei, și zici că-ți este fiu? Dacă ți-e fiu și vrei să-i faci bine, atunci lasă-l să fie după moartea ta domn în locul tău, iar pe mumă-sa ia-o și ține-o să-ți fie doamnă; cum au ținut-o în țara noastră toți pescarii din Brăila, ține-o și tu să-ți fie doamnă. Și învață-ți țara ta cum să te slujească, iar de noi să te ferești; căci de cauți dușman, ai să-l găsești. Și așa să știi: domn avem, mare și bun, și avem pace din toate părțile; și să știi că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lângă domnul nostru Basarab voievod, măcar de-ar fi să ne pierdem capetele"²⁴. În mod evident, ostilitatea dintre Moldova și Țara Românească a sporit în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, iar perioada de pace de după 1486 nu credem că a putut stinge animozitățile acumulate, care de altfel aveau să răbufnească și în secolul al XVI-lea.

Relațiile cu Ungaria și Polonia²⁵

1. Regatele vecine ale Ungariei și Poloniei²⁶ au fost puteri de care domnul Moldovei a trebuit să țină cont de-a lungul întregii sale domnii. Ambele regate aveau vechi pretenții de suzeranitate asupra Moldovei, iar Ștefan, deși a acceptat uneori să se recunoască vasal al unuia sau al celuilalt dintre de, a căutat per-

22. *Cronicile slavo-române...*, p. 17.

23. *Ibidem*, p.18.

24. Scrisoarea brăilenilor, împreună cu una identică a buzoienilor și râmnicenilor, a fost publicată de Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p.282-283; ea a fost republicată și comentată de noi în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.132-133.

25. Prezentări de ansamblu: Vasile Pârvan, *Studii de istorie medie și modernă*, București, 1990, p. 129-206 (studiu din 1905 cu privire la raporturile lui Ștefan cu Ungaria); Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p.64-100.

26. Pentru comoditate, în cele ce urmează ne vom referi numai la Polonia, deși o lungă perioadă de timp (1385-1492 și după 1501) aceasta s-a aflat în uniune personală cu marele ducat al Lituaniei. Totuși, într-o perioadă cheie a raporturilor lui Ștefan cu Polonia, Lituania a avut un suveran propriu, pe Alexandru, care a moștenit coroana Poloniei abia după moartea fratelui său Ioan Albert (1492-1501).

manent să evite transformarea vasalității într-o dependență efectivă. Pentru aceasta, Ștefan s-a folosit de vechea rivalitate ungaro-polonă, ca și de faptul că lungi perioade de timp cele două regate au avut alte direcții prioritare de acțiune politică. De aceea, pentru el deosebit de importantă a fost evitarea unei posibile înțelegeri polono-ungare. Cât timp în Ungaria a domnit Matia Corvin (1458-1490), riscurile în acest sens au fost reduse. În schimb, în 1490 a existat riscul ca moștenitorul prezumtiv al coroanei polone, Ioan Albert, să ajungă și rege al Ungariei, ceea ce a generat o acțiune febrilă din partea lui Ștefan, atât prin contacte succesive cu ceilalți doi candidați (Maximilian I de Habsburg și regele Cehiei Vladislav Jagiello) și cu marii nobili ai regatului Ungariei, cât și prin acțiunea militară directă împotriva Poloniei.

2. Obiectivele politice ale lui Ștefan în raport cu Ungaria și cu Polonia au fost complexe. Într-o primă fază, pentru el a fost prioritară contracararea acțiunilor subversive ale lui Petru Aron, refugiat mai întâi în Polonia, iar după ce prin tratatul de la Overchelăuți Ștefan a obținut îndepărtarea sa din acest regat, în Ungaria. Pe de altă parte, Moldova avea litigii teritoriale cu ambele regate, iar Ștefan a înțeles să profite de conjuncturile favorabile pentru a încerca să tranșeze în favoarea sa aceste diferende, ocupând Chilia în 1465 și parțial Pocuția în 1490, ceea ce însemna și asumarea riscului unor conflicte de anvergură cu cele două regate. În fine, Ștefan a încercat să obțină sprijinul celor două regate, atât unul împotriva celuilalt, cât și de la fiecare dintre ele împotriva Imperiului Otoman. Succesele sale în această din urmă privință au fost mai degrabă parțiale. Asistența polonă împotriva Ungariei în 1467-1468 a fost utilă diplomatic, dar nesemnificativă militar. Sprijinul militar polon împotriva otomanilor a fost obținut abia în 1485 cu prețul depunerii personale a omagiului de vasalitate la Colomeea, și s-a dovedit cu totul insuficient pentru obiectivul lui Ștefan, recuperarea Chiliei și Cetății Albe. Cooperarea cu Ungaria a fost mai eficientă, atât în luptele anti-otomane din 1474-1480 și 1481²⁷, cât și în timpul campaniei polone din 1497, când sosirea unei armate ungare sub comanda lui Bartolomeu Dragffy a contribuit la decizia lui Ioan Albert de a se retrage din fața Sucevei.

3. Deși raporturile lui Ștefan cu Ungaria și cu Polonia au fost deseori încordate, fazele de conflict acut cu cele două regate nu au fost totuși prea îndelungate: 1465-1468 cu Ungaria, și 1497-1499 cu Polonia. În ambele situații Ștefan a reușit să iasă biruitor în confruntările militare decisive - Baia (1467) și respectiv Codrîi Cosminului (1497) - a întreprins campanii de represalii menite să arate oponentilor săi că războiul este nerentabil, dar a știut totodată să evite prelungirea conflictelor. Chiar dacă în cazul conflictului cu Matia Corvin reglementarea formală a relațiilor s-a realizat abia în 1475, la 7 ani după încetarea practică a ostilităților militare, iar în cazul războiului cu Polonia tratatul de pace din 1499

27. Nu însă și după 1481. Pentru această problemă, a se vedea și contribuția recentă a lui Nagy Pienaru, *Confruntare și diplomație la Dunăre. Tratatetele de pace otomano-ungare încheiate de Bayezid II și Matia Corvin*, "Revista istorică", XIV, 2003, nr.3-4, p.175-194.

(semnat de Ioan Albert la Cracovia și ratificat de Ștefan la Hârlău) nu a pus capăt disputelor "pe scară redusă" pentru controlul asupra Pocuției, per total putem aprecia că în relațiile lui Ștefan cel Mare cu regatele Ungariei și Poloniei perioadele de încordare politică au fost mult mai îndelungate decât cele de conflict fățiș. De altfel, momentele de încordare nu au lipsit nici în perioadele când Ștefan recunoștea suzeranitatea regelui Cazimir al IV-lea al Poloniei, dar evita cu grijă ca această dependență formală să antreneze concesii practice din partea sa. Or, tocmai în fazele de conflict mocnit, sau chiar ascuns, a ieșit în evidență măiestria politică a lui Ștefan. El a știut pe de o parte să întrețină ambiguitățile în raporturile cu regatele vecine, și pe de altă parte a căutat să profite de problemele pe care acestea le aveau în alte părți ale stăpânilor lor. Astfel, în timpul disputelor cu Matia Corvin domnul Moldovei a căutat să intre în legătură cu regele Cehiei George Podiebrad (1458-1471), iar în diferendele cu Polonia el a folosit relațiile sale cu Rusia lui Ivan al III-lea (1462-1505), cu tătarii din Crimeea și chiar cu Imperiul Otoman.

4. Per total, Ștefan a reușit să consolideze pozițiile Moldovei în raport cu ambele regate vecine. Astfel, la sfârșitul domniei sale el era formal vasal al regelui Vladislav al II-lea al Ungariei, dar fără ca această vasalitate să antreneze constrângeri politice reale. Totodată, el continua să stăpânească domeniile Ciceu și Cetatea de Baltă, primite încă de la Matia Corvin. În raport cu Polonia, Ștefan se eliberase complet de legătura de vasalitate, și în 1502 ocupase finalmente Pocuția, litigiul teritorial făcând însă în continuare obiectul unor complicate încercări de mediere ale delegaților regelui Ungariei.

Orizonturile mai îndepărtate ale politicii lui Ștefan cel Mare

Anvergura politică a lui Ștefan cel Mare reiese și din amplitudinea relațiilor politice externe pe care le-a înnodat. El nu s-a limitat la puterile vecine Moldovei, ci și-a extins aria de acțiune politico-diplomatică și în alte regiuni, mai mult sau mai puțin îndepărtate.

O poziție intermediară are din acest punct de vedere lumea tătărească. Hoarda de Aur dominase spațiul dintre Carpați și Nistru în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIV-lea, dar apoi intrase în declin, iar după cucerirea de către lituanieni a celei mai mari părți a Ucrainei ea încetase să mai fie vecină nemijlocit cu nou-constituitul stat Moldova. Pe de altă parte, în secolul al XV-lea Hoarda de Aur se afla într-un proces de treptată dezagregare, cea mai importantă fiind pentru Moldova apariția unui hanat independent al Crimeii²⁸. În consecință, de la mijlocul secolului al XV-lea și până în 1502 rivalitatea dintre banii Hoardei de Aur (menționată în unele izvoare și sub denumirea Hoarda Mare) și banii din Crimeea a fost elementul principal care a struc-

28. Alan Fisher, *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978, p.1-7.

turat raporturile politice din stepele nord-pontice. Totodată, conflictul inter-tătăresc s-a împletit cu conflictul dintre Lituania (sustinută de Polonia) și Moscova, variațiile de alianțe stabilizându-se finalmente într-un parteneriat crimeano-moscovit împotriva Hoardei de Aur și a Uniunii polono-lituaniene. Pe de altă parte, în această constelație de forțe au interferat și otomanii, care în 1475 au ocupat Caffa și au reușit apoi să-și instaureze suzeranitatea asupra hanatului Crimeii, transformându-l într-un prețios auxiliar militar și politic.

Complexitatea relațiilor lui Ștefan cel Mare cu tătarii se lasă doar treptat și incomplet reconstituiă²⁹. Astfel, în 1469 și 1471 Ștefan a reușit să zdrobească două raiduri tătărești, primul venit din Hoarda Mare, al doilea din Crimeea. În 1472 căsătoria lui cu Maria de Mangop a fost însoțită de o anume apropiere de banul Mengli Ghirai al Crimeii (1468-1475, 1478-1515), care în acel moment se plasa pe poziții anti-otomane. După înlăturarea temporară de la putere a lui Mengli Ghirai și alinierea Crimeii la politica otomană, Ștefan cel Mare a beneficiat în 1476 de atacul Hoardei de Aur asupra Crimeii, care a și obligat pe tătarii conduși de Eminek Mirza să se înapoieze din expediția pe care o începuseră împotriva Moldovei la solicitarea lui Mehmed al II-lea. Cooperarea anti-otomană a Hoardei de Aur a fost însă doar episodică, iar situația din Crimeea s-a stabilizat prin înțelegerea dintre otomani și Mengli Ghirai, care a fost reinstaurat ca han în 1478. Ștefan a trebuit să tragă concluziile acestei situații, și mai ales după normalizarea raporturilor sale cu Imperiul Otoman relațiile cu Crimeea au fost foarte bune. Astfel, Ștefan s-a alăturat alianței dintre Ivan al III-lea și Mengli Ghirai, folosind-o în disputele sale cu Polonia, și promițând chiar sprijin în disputele dintre Crimeea și Hoarda de Aur. De altfel, în 1502 Mengli Ghirai a înfrânt în mod decisiv Hoarda de Aur.

Dimensiunea pontică a politicii lui Ștefan cel Mare³⁰ nu se reduce numai la relațiile cu tătarii. Ea cuprinde și raporturile cu genovezii de la Caffa. Acestea fuseseră tensionate încă din timpul domniei lui Petru Aron, când moldovenii, profitând de slăbirea de ansamblu a pozițiilor genoveze după ocuparea Constantinopolului de către otomani, au ocupat în 1454 castelul de la "Ilice" (Lerici), aflat în apropiere de vărsarea Niprului în Marea Neagră. Ștefan cel Mare a continuat în această privință politica lui Petru Aron, păstrând Lerice și afirmând fără menajamente interesele Moldovei în raport cu genovezii. Interesul pentru această regiune - totodată politic și economic - a sporit odată cu căsătoria domnului Mol-

29. O contribuție recentă aduce Nagy Plenaru, "Proiectul scitic". *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Hoarda Mare*, "Revista istorică", XIV, 2003, nr.5-6, p.121-135.

30. A se vedea îndeosebi Sergiu Iosipescu, *Ștefan cel Mare - coordonnte de strategie pontică*, "Revista de istorie", 35, 1982, nr.5-6, p.639-653; Șerban Papacostea, *Moldova lui Ștefan cel Mare și genovezii din Marea Neagră*, "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.67-73; Ștefan Andreescu, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, 2001, p.117-151. Sugestii importante sunt de găsit și în lucrarea mai veche a lui Gheorghe Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, vol. II, București, 1988, p.274-309.

dovei cu Maria de Mangop. Micul principat de la Mangop a fost pentru Ștefan o placă turnantă în extinderea raporturilor sale externe, atât spre lumea tătărească, cât și spre Persia stăpânită de Uzun Hasan. Pe de altă parte, în momentul când otomanii au atacat Crimeea, ocupând Caffa și vasalizând atât hanatul tătar cât și micul principat de Mangop, Ștefan nu a ezitat să organizeze o mică expediție navală care a adus temporar Mangop-ul în stăpânirea cumnatului său Alexandru. Totuși, Imperiul Otoman depășea Moldova în capacitatea de a-și proiecta puterea pe țărmurile nordice ale Mării Negre, fapt dovedit de căderea definitivă a Mangop-ului sub stăpânire otomană la sfârșitul anului 1475. De altfel, întărirea controlului otoman în regiunea pontică a lăsat tot mai puțin spațiu de manevră lui Ștefan, și a fost încununată de cucerirea Chilieii și Cetății Albe de către Bayezid al II-lea în 1484. După această dată, Moldova a încetat să mai fie propriu-zis o putere pontică, fără ca aceasta să însemne însă încetarea relațiilor diplomatice cu tătarii din Crimeea sau stingerea însemnătății economice a comerțului prin Marea Neagră.

Regiunea pontică a fost unul dintre punctele de întâlnire dintre interesele lui Ștefan cel Mare și Uzun Hasan (1453-1478), al cărui stat al Oilor Albe stăpânea Persia și încercase înainte de 1461 să protejeze Trapezuntul în fața expansiunii otomane. Trebuie totuși remarcat faptul că inițiativa stabilirii relațiilor reciproce a venit de la Uzun Hasan în contextul angajării acestuia în războiul antiotoman, și că până în prezent nu este cunoscută vreo solie a lui Ștefan cel Mare la Tabriz, contactele fiind realizate doar prin solii lui Uzun Hasan în Europa³¹.

Apropierea lui Ștefan cel Mare de Moscova lui Ivan al III-lea³² s-a produs relativ târziu, prin căsătoria lui Ivan, fiul marelui cneaz, cu Olena, fiica lui Ștefan cel Mare, în ianuarie 1483. Trebuie totuși remarcat faptul că legăturile dinastice erau mai vechi, prima soție a lui Ștefan, Evdochia - fiica lui Olelko, cneaz de Kiev și exponent politic al boierimii ortodoxe în cadrul marelui ducat al Lituaniei - fiind înrudită și cu familia marilor cnezi de Moscova. Dacă inițial folosul politic al încuscrii moscovite a fost mai degrabă limitat, după deteriorarea raporturilor lui Ștefan cu Polonia în 1490 relația a căpătat forma unei cooperări efective împotriva Poloniei și Lituaniei. Pe de altă parte, după separarea în 1492 a Lituaniei de Polonia, atât Ivan al III-lea cât și Ștefan cel Mare au căutat să încurajeze adoptarea de către marele ducat al Lituaniei a unei politici autonome față de Polonia, iar fiica lui Ivan al III-lea a fost chiar căsătorită cu Alexandru, marele duce al Lituaniei. Când raporturile lituaniano-moscovite s-au deteriorat, Ștefan cel Mare nu a ezitat să trimită soli încercând - fără succes o mediere între cele două părți. Pe de altă parte, atunci când Ivan al IV-lea a solicitat cooperarea lui Ștefan în războiul deschis cu Alexandru, care în 1501 devenise și rege al Poloniei, dom-

31. Aurel Decei, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, București, 1978, p.163-167.

32. K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955; Valeria Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p.169-202.

nul Moldovei a evitat angajarea în luptă; explicațiile acestui refuz trebuie căutate atât în deteriorarea relațiilor de familie - Olena, rămasă de timpuriu văduvă, și cu fiul ei Dimitrie au fost îndepărtați de la moștenirea tronului și aruncați în închisoare de către Ivan al IV-lea, care a privilegiat pe Vasile, fiul său din căsătoria cu Sofia Paleolog - cât și în intenția lui Ștefan de a profita de conflictul dintre Polonia-Lituania și Moscova pentru a obține recunoașterea din partea lui Alexandru a apartenenței Pocuției la Moldova.

Comparativ cu spațiul pontic și est-european, legăturile politice ale lui Ștefan cu lumea central- și vest-europeană par să fi fost mai puțin intensive. Contactele cu George Podebrad, rege al Cehiei și adversar al lui Matia Corvin, au fost stingherite de distanțe și uneori chiar de oprirea solilor lui Ștefan în Polonia. În ceea ce privește papalitatea și Veneția, interesul lor pentru Moldova lui Ștefan a crescut abia în 1473, când emisarii papali și venețieni se străduiau să lărgescă în spațiile pontice coaliția antiotomană³³. Participarea lui Ștefan la războiul anti-otoman a determinat intensificarea relațiilor diplomatice, atât prin două solii succesive trimise de Ștefan la Veneția și la Roma în 1476 și 1477, cât și prin trimiterea de venețieni a lui Emanuele Gerardo cu misiunea de a rezida pentru mai multă vreme pe lângă domnul Moldovei (1476). Totuși, colaborarea anti-otomană a fost finalmente un eșec, Veneția și apoi Moldova fiind silite să încheie pace cu otomanii în 1479 și respectiv în 1480. După aceasta, interesul Veneției pentru Moldova a cunoscut un recul de două decenii, fiind activat abia în contextul războiului cu Imperiul Otoman din 1499-1502. În acest context factorii decizionali de la Veneția au început să ia în calcul eventuala participare a Moldovei la o coaliție antiotomană, dar nu au lua inițiativa unei relații directe, preferând să trateze cu regele Ungariei. Totuși, după ce la începutul anului 1501 o solie exploratorie a lui Ștefan a ajuns la Veneția și apoi la Roma, venețienii au răspuns trimițând pe lângă domnul Moldovei pe doctorul Matteo Muriani, care pe lângă rosturile medicale avea și misiunea de a fi un fel de agent politic. Nu s-a ajuns însă la o colaborare efectivă împotriva Imperiului Otoman, deoarece Ștefan a evitat angajarea în luptă contra otomanilor, iar Veneția a preferat și ea să încheie pace cu sultanul (tratat acordat de Bayezid al II-lea în decembrie 1502 și ratificat de doge în mai 1503). În fine, dar nu în cele din urmă, Ștefan a avut contacte și cu Maximilian I de Habsburg, îndeosebi în contextul candidaturii acestuia la tronul Ungariei după moartea lui Matia Corvin (1490)³⁴. Legăturile cu lumea germană nu erau doar politice, ci și comerciale, iar în 1502 o solie a lui Ștefan sosea la Nür-

33. Ștefan S. Gorovei, 1473: *Ștefan, Moldova și lumea catolică*, "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.75-83. A se vedea și lucrările citate supra, la nota 13.

34. Ștefana Simionescu, *Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor*, "Revista de istorie", XXVIII, 1975, m.1, p.91-98; eadem, *Știri noi despre relațiile diplomatice dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg*, "Revista de istorie", XXXIII, 1980, m.10, p.1981-1986.

berg pentru a solicita trimiterea unui medic, prilej cu care aducea și o cronică în limba germană a Moldovei³⁵.

Această enumerare sugerează totodată și **limitele geografice ale acțiunilor politice** ale lui Ștefan cel Mare. Astfel, din informațiile existente, el nu pare să fi avut relații cu nici unul dintre statele din Europa apuseană și nordică, și nici cu Egiptul mameluc, deși acesta ar fi putut fi un partener interesant, purtând un război cu otomanii în 1485-1491, război care de altfel a stimulat disponibilitatea lui Bayezid al II-lea de a încheia pace cu Ștefan în 1486.

Pe de altă parte, practica diplomatică și experiența acumulată de-a lungul timpului au condus la **extinderea treptată a orizontului politic al lui Ștefan**. Două repere sunt sugestive în acest sens. Astfel, scrisoarea circulară trimisă principilor creștini la 25 ianuarie 1475, după victoria de la Vaslui, era adresată generic "către coroana Ungariei și către toate țările, în care va veni această prezentă scrisoare"³⁶, ceea ce trădează o anumită precaritate a cunoștințelor de geografie politică ale domnului Moldovei. Treptat, informațiile s-au acumulat, și mintea iscoditoare a lui Ștefan l-a îndemnat să ceară mereu știri din diverse zone pe care le considera de interes și să chestioneze cu o vie curiozitate pe negustorii și pe solii care ajungeau la curtea sa. Lărgirea intereselor este evidentă, astfel încât în 1502, când o solie a sa mergea la Nürnberg, după ce alta ajunsese la Veneția și la Roma, Ștefan era deja informat destul de precis nu numai despre prăbușirea Hoardei de Aur, ci și despre ascensiunea Safavizilor în Persia³⁷. De altfel, studiul sistematic al corespondenței sale diplomatice relevă siguranța de sine pe care a dobândit-o treptat Ștefan cel Mare, precum și inteligența și amprenta personală inconfundabilă a scrisorilor sale³⁸, într-un cuvânt personalitatea sa cu totul excepțională în contextul epocii.

Concluzii

Prin multitudinea informațiilor acumulate și a relațiilor politice stabilite, Ștefan cel Mare a depășit pe toți domnii români anteriori, și a condus o politică externă de o anvergură rară precedent pentru Moldova. Experiența acumulată, chiar dacă nu a eliminat cu totul componenta colerică a temperamentului său³⁹, i-a îngăduit lui Ștefan să manevreze cu abilitate și pragmatism în raporturile inter-

35. Olgierd Garka, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare*, "Revista istorică română", IV, 1934, p.215-274 și m.V-VI, 1936, p.1-85; *Cronicile slavo-române...*, p.24-37.

36. Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.130.

37. *Călători străini...*, vol. I, p.151-152.

38. A se vedea studiul exemplar al Mariei Magdalena Szekely, "*Dixit Waywoda*", "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.43-52.

39. Să amintim aici, chiar dacă se referă la o politica internă a lui Ștefan, criticată de pe poziții boierești, aprecierea clasică a lui Grigore Ureche: "mânios și degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat..." (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p.III).

naționale și să salvgardeze interesele esențiale ale Moldovei în conjuncturi dificile. Deși el nu a putut împiedica deteriorarea poziției Moldovei în raport cu Imperiul Otoman, a reușit să consolideze această poziție în raport cu Ungaria și Polonia, și a lăsat la moarte o Moldovă mai întinsă și mai prosperă decât fusese în momentul înscăunării sale. Comparativ cu cei mai mulți dintre contemporani, ca și cu predecesorii și cu urmașii săi pe tronul Moldovei, bilanțul său politic este net superior. Respectul contemporanilor dovedește recunoașterea largă a personalității sale⁴⁰. Cum însă, pe lângă bilanțul factual, sentimentele supușilor sunt criteriul esențial după care se cuvine să fie judecate meritele unui monarh, relatarea din 1502 a doctorului Matteo Muriano - "Cât despre sus-numitul domn, el este un om foarte înțelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supușii săi, pentru că este îndurător și drept, veșnic treaz și darnic..."⁴¹ - ne arată că Ștefan a binemeritat calificativul "cel Mare".

---

40. O frumoasă evocare la Dumitru Ciurea, *Ștefan cel Mare - marele european*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie" A. D. Xenopol", XIX, 1982, p.177-181; titlul este totuși înșelător, deoarece - după cum am arătat mai sus - Ștefan nu putea fi animat de "sentimente europene" și de altfel nici nu a folosit niciodată termenul sau conceptul de "Europa". De altfel, el nu a fost nici "sfânt". Aceste observații nu îi scad însă cu nimic meritele, și nici nu pot anula faptul că domnia sa a reprezentat indubitabil momentul de apogeu în istoria medievală a Moldovei.

41. *Călători străini...*, vol. I, p. 149.